

Частина 4

Ненаситецький поріг, Ненаситець, Дід-поріг, Ревучий, найбільший і найстрашніший з усіх Дніпрових порогів. У Костянтина Багрянородного по-роськи - Айфар, по-слов'янськи - Неасит: «бо в скелях гніздяться баби-птиці».

«В цьому порозі, - каже Костянтин Багрянородний, - ідуть до берега; виборні люди висаджуються, ідуть для сторожі; стоять на сторожі з усією повністю, зважаючи на печенігів. Інші, захопивши з човнів свої речі, ведуть рабів своїх у кайданах 6.000 кроків далі, поки перейдуть поріг. Далі одні тягнуть човни, інші несуть на плечах, поки поминуть поріг. Минувши, спускають їх у річку і, поклавши вантаж, сідають і знову плывуть».

Ненаситецький поріг нижче Дзвонецького порога на 6 верстов. Він має **протягу праворуч 1150 саж., ліворуч - 499 саж., падіння води - 2,78 саж.; падає дванадцятьма лавами** - Рваною, Службою, Гостренькою, Одинцевською, Рогіжною, Буравленою, Булгарською, Багатирською, Довгополою, Казанцовою, Мокрими Кладями і Рогатою. Має один прохід з правого берега 200 саж. завдовжки і 15 саж. завширшки. Обгороджений кам'яною загатою на лівому боці, і зразу за тим проходом «старий канал» в 150 саж. довжини з шлюзами, проведений через твердий граніт скелястого берега. Серед самої річки має другий канал, «новий», з накидного каменю з гладкими по обох боках стінками, 700 саж. завдовжки. Фарватер Дніпра нижче порога, у вирі, що зветься **Пекло**, 20 саж. завглибшки. Те Пекло коло правого берега ріки, нижче **скелі Манастирської**, або **Царициної скелі**, є найстрашніше місце в Ненаситецькому порозі, якого дуже бояться лоцмани і про яке вони кажуть: *«Попавсь у Пекло, буде тобі і холодно, і тепло»*. Погане місце в Ненаситецькому порозі ще й так звана **Сцикуха** - це глибока яма з каменем перед нею, зразу на виході з «нового» каналу, праворуч, і яка завжди обсикає кожне судно: *«Як ти її не стережись, а вона тебе все-таки обсцикне»*.

З усіх дев'ятох порогів тільки один Ненаситецький **ніколи не замерзає** зимньої доби через надзвичайне течіння води.

Лівий берег Дніпра проти Ненаситця низький, зовсім непоказний і не дає того, що дає правий берег. Правий високий, скелястий берег розгортає перед очима людини надзвичайну картину. Од правого берега одходить і впирається в поріг так звана **скеля Манастирко**, або Царицина скеля, і коли вилізти на цю скелю і поглянути на поріг, то він ось увесь як на долоні.

Скеля Манастирко **відома** ще з **половини XVI віку**. Тут був року 1559 московський воєвода **Данило Адашев**. З початку цього року цар **Іван Грозний** одрядив князя **Д. І. Вишневецького** та воєводу Данила Адашева супроти татар на Крим. У Вишневецького було війська 5000, у Данила Адашева - 8000. Вишневецький побив 250 чоловіка кримців коло міста Озова, а Данило Адашев вплив у гирло Дніпра і відтіля кинувся на Крим. Розгромивши Крим та визволивши велику силу християнських невольників, Адашев повернувся до Дніпра і піднявся вгору супроти течіння води. Кримський хан Девлет-Гирей кинувся був за Адашевим у погоню і настиг його *«у мыса Манастырко, проти Ненаситецкого порога»*, але, не насмілившись стати до бою, подався геть назад.

Того ж таки року 6 травня **польський король Сигізмунд-Август** писав панам-радам до Вільно: *«Князь великий Московский замок будувати хочет, на врочиші Манастырыццох, межи замком нашим Черкасы и островом Хортицею»*.

Рoku 1561 князь Д. І. Вишневецький писав королеві польському Сигізмунду-Августу, що він прийшов *«з землі П'ятигорської на Дніпро і єсть тепер на врочищі Манастырському, от Черкас у тридцятьох милях, б'є чолом королеві, хочучи господареві своєму природженому*

служити».

Безумовно, «мыс Манастырко, урочище Манастырыща, Манастырське близь острова Хортицы» - це й єсть теперішня скеля Манастирко супроти Ненаситця.

«Відкіля дано таке ім'я цьому рогові, - каже відомий російський академік Василь Зуєв, - невідомо; у простого люду багато славного про нього кажуть. Мені казали насамперед, звичайно, з поваги до цього рогу, що святий Андрій Первозваний, їдучи до Києва, жив на ньому кілька часу, а щоб запевнити в святості цього місця, показують і хрести з червоного шиферу, не місцевого каменю, які часто знаходять під водою в кам'яних розколинах; показують на камені різні ямки, де буцімто ступав той святий, де готував собі їжу тощо. І справді, такі шиферові хрести знаходять проміж каміннями. Окрім того, варто уваги для природознавця те, що між камінням трапляються також шматки скам'янілого дерева - сосни; чи вони місцеві, чи їх звідкіля принесла вода, дамо волю про те думати іншим, а мені останнє здається більш вірогідним, бо більшої кількості скам'янілих таких дерев тут ще не находили, хоча запорізькі історики й запевняють, що тутешні місця в старовину були порослі лісами».

За народнім переказом, на скелю Манастирко спускалась року 1787 **цариця Катерина II**, коли їхала з Катеринославу до Херсону. Дуже вразила її велична картина, яка розкрилась перед нею з скелі Манастирко на могутній та грізний поріг. Для цариці, кажуть, на скелі видовбали стіл, скамниці й тарілки, щоб частувати її. Там, де цариця стояла, лишились дві ямки од її ступенів. Тоді, кажуть, царі були твердіші од скель, а тепер скелі стали твердіші од царів. В дійсності цариця Катерина зовсім не була на скелі Манастирко. Правитель Катеринославського намісництва **І. М. Сінельников** приймав високу гостю в чудовому дерев'яному палаці, якого він збудував на високому відкритому березі Дніпра, якраз супроти Ненаситецького порога. Коли лоцмани почали спускати через Ненаситець всі 80 суден царської флотилії, то цариця сиділа на високому балконі палаца й відтіля з «живим інтересом» слідувала, як судна, одно за одним, то поринали в шумній, клокотливій воді порога, то несподівано виривались з ревучої безодні його і неслись стрілою на широкий простір. Усі ті ямочки та заглибини, які є на скелі і які зв'язують з іменем цариці, всі вони пороблені для чогось іншого в часи десь дуже далекі од наших часів. Може, що то єсть так звані **шліхувадла**, в яких людина ще в передісторичні часи вилощувала різне своє кам'яне знаряддя. Такі ж шліхувадла знаходять і на інших скелях нижче Манастирка.

На правому березі Дніпра, супроти Ненаситецького порога, зроблений був 1737 року *«от росіян ретраншемент с редурами, который занимал 50 десятин».*

Рoku 1741 коло цього Ненаситецького ретраншементу виникло поселення *«из малороссийских казаков и крестьян»*. Рoku 1776, після скасування Запорізької Січі, одведено було *«провиянтмейстеру Синельникову на реке Днепре, при устье р. Вороной по течению ее с левой стороны, 3000 удобной и 1700 неудобной земли»*. На тій землі Сінельников заснував **село Василівку** на ім'я старшого сина свого Василя на лівому боці Дніпра, якраз супроти Ненаситецького порога. За межуванням 1779 року, *«у полковника Івана Максимовича Синельникова под половиною реки Днепра да речки Вороной сказалось всего земли, способной и неспособной под хлебопашество, с лесами, озерами, песками, бичевниками, дорогами 6442 дес. и 288 кв. саж.; состоящей деревни Васильевки подданных малороссиян мужеского пола 45 и женска 25 душ»*.

Рoku 1780 І. М. Сінельникову пожаловано нові землі на правому березі Дніпра, коло Ненаситецького ретраншементу, 3536 дес. і 750 кв. саж., де він заснував нове **село Миколаївку** на ім'я другого свого сина Миколи. В тому селі *«подданных малороссиян мужска пола 20 душ, женска 15»*.

Тоді ж таки окремо пожаловано **дружині І. М. Сінельникова, Авдоті Василівні,**

народженній Страховій, 3187 дес. і 1075 кв. саж., де засновано **«деревню» Військову**; там поселено рештки запорізького війська, через що **«деревня»** й здобула собі таку назву. В ній було *«подданных малороссиян мужеского пола 19, женска 13 душ»*.

Року 1782 **І. М. Сінельнікову** ще пожаловано землі на лівому боці Дніпра коло Плетеницького лиману, над половинами Дніпровського проливу, річки Конки, над річкою Ушкалкою, всього придатної і непридатної 16 819 дес. 768 кв. саж., де Сінельніков заснував **село Іванівку** на своє власне ім'я. *«В том селе за маіором и кавалером Синельниковым состоит господский дом, при нем дворовых людей не имеется, крестьянских дворов 115, в них по ревизии мужска пола 317, женска 282 души»*.

Опріч усього того, **І. М. Сінельнікову** пожаловано ще. *«во владеніє» село Медведівку* Полтавської губернії Костянтиноградського повіту.

Без сумніву, **І. М. Сінельніков**, як правитель Катеринославського намісництва, не раз був коло порогів і не раз бачив їх. Отже, з усіх порогів, очевидно, найбільше подобався йому Ненаситецький поріг. Коло нього він здобув собі великі ділянки землі, коло нього заснував і села на ім'я синів; до нього ж він закликав і **«високу гостю»**: він знав, куди саме її повезти і що саме їй показати.

І справді, з усіх порогів найбільше враження справляє Ненаситецький поріг. Це якась могутня, велика, стихійна сила і разом з тим чудова, чарівна, захопна, привабна сила. І хоч на якому б ступені розвитку була людина, вона не може не зачаруватись тим, що бачить перед собою, не може не спинитись тут та не сказати собі: що ж краще од цього в цих місцях є і куди ж далі йти?

Без сумніву, коло Ненаситецького порога жила людина і в кам'яну, і в бронзову, і в залізну добу передісторичних часів, і в історичні часи, близькі до нас.

Найкраще дивитись на Ненаситецький поріг з скелі Манастирко. Перед вами величне видовисько могутньої ріки, що прориває гранітове каміння, яке з обох боків скувало її. Одним поглядом ви охоплюєте всю масу води, яка збирається сюди мало не з усього басейну Дніпра площею в півмільйона квадратних верстов. Тут частина води з далекої півночі - з Валдайських височин та з-під Курська, з західного краю - з Литви та Волини. Сотні рік та тисячі річок злились в одно й утворили грізну силу, яка перемогла сонячну спеку, палкий сипучий пісок, грізні й могутні скелі, щоб нестись на південь, до чудового моря, на широкий простір та на повну волю.

Наочним потвердженням тому, що тут у далеку, давню давнину жила людина, є те, що коло Дніпра, супроти Ненаситецького порога і в самому порозі, часто находили **знаряддя кам'яного віку**: кам'яні молотки, одбійники, пестики, крем'яні стрілки тощо.

Для лошіння або одточування такого знаряддя людина видовбувала на каменях заглибини, шліхувадла, як оті, що на скелі Манастирку, так звані *«одпечатки ніг цариці Катерини»*. Тут же людина і ховала своїх мерців, чому є доказ величезна могила коло теперішньої церкви слободи Миколаївки, розкопана року 1892. То мегалітичний пам'ятник надзвичайної рідкості; всередині його поставлено стійма 24 великі плоскі камені кругом, один за одним, заввишки як росла людина, 16 саж. навкруг; всередині круга покладено людину, але кістяк остільки перетлів, що його ні взяти, ні виміряти ніяк не можна було, бо то вже була не людина, а **«прах і попіл»**; коло кістяка теж перетлілі на **«прах та попіл»** річні скойки.

До останніх років на високому правому березі Дніпра, супроти Ненаситецького порога, пишався **розкішний сад**, а в тому саду підносився високо вгору старовинного стилю з колонами та з мезоніном палац, де жила землевласниця **В. І. Малама**, народженна Сінельнікова, по далеких предках родичка гетьмана **Д. П. Апостола**. Велика сила дорогої

старовини була в тому палаці і, між іншим, дві **гетьманські булави**: одна вся слонової кости, друга по чорному арабському дереву вся обкладена золотом, обидві оздоблені каміннями-самоцвітами; до того ще один сукняний червоного цвіту жупан і два шовкові з травами та розводами каптани; нарешті, одно гетьманське сидло, обсажене дорогими блискучими самоцвітами. Власниця в жодному разі не хотіла поступитись цими речами для науки, і де вони тепер поділися, зовсім невідомо.

Нижче головного каналу Ненаситецького порога зразу виступає вправо невеликий низький, звичайно затоплюваний весняною водою і порослий густою лозою **острів Голодай**. Вліво, теж зразу нижче од Ненаситецького порога, **острів Білаїв**. То був **лоцман Білей**, який колись «став», тобто «напоровся» на цей острів, от і почав він зватись острів Білаїв. На тому острові на каменях єсть не одно шліхувadlo, таке саме, як на Ненаситецькому порозі.

Нижче Миколаївки, на тому ж таки правому березі Дніпра, простяглось по низині село Військове. На початку села є скелі; на одній з тих скель також єсть шліхувadlo, яке збереглося од часів передісторичних.

Супроти Військового виступають на високому лівому березі Дніпра **дві слобідки - Мар'ївка та Олексіївка**.

Далі вниз по Дніпру йдуть одна за одною **забори - Білаєва, Лоська, Воронова, Біла, Тусина та Крива з каменем Халявиним**.

Од Кривої забори починається **острів Піскуватий**, який має понад верству завдовжки. У місцевих селян цей острів уславився тим, що на ньому находили й тепер находять **шматки латирю, тобто янтарю** (бурштину) різних кольорів.

Про те, що на Дніпрі находили латир, знали ще в давні часи римські географи та природники. Так, відомий природник **Пліній Молодший I** віку після Р. Х. в XXXVII книзі своєї *Historiae Naturalis* наводить звістку якогось грека Філімона про латир, який привозили з Скітії і який видобували, очевидно, на Дніпрі. Філімон каже, що той латир викопують у Скітії в двох місцях: в одному блискучий, жовтий, який зветься електрон; у другому - червонуватий, який зветься субалтерник.

Кажуть, латир находять взагалі скрізь на лівому березі Дніпра, починаючи од Ненаситецького порога і до Будильського, а найбільше на острові Голодай, на двох островах Білаях та на Піскуватому острові. Іноді трапляються шматки понад 10 фунтів. Як знайдеш було великий шматок, то понесеш його в шинок та візьмеш два-три карбованці; як малий шматок, то діти сплять. Він горить і гар'ю пахне. А на цвіт він, той латир, жовтий, ясно-жовтий, темнорудявий, прозорий, іноді з домішкою скам'янілої деревесенки, іноді з якоюсь мушкою всередині. Колишньому власникові Миколаївки В. І. Сінельникову селяни одного разу принесли шматок латирю п'ять вершків завбільшки; Сінельников одіслав той шматок на подарунок своєму родичеві, відомому російському письменникові **Г. Р. Державіну**. Державін, одержавши такий подарунок, написав Сінельникову, що з присланого шматка латирю він зробив собі чайну чашку і до неї блюдечко. Шматки латирю находили також далеко нижче Дніпрових порогів, на 8 - 15 верстов нижче міста Береславу, почасти в самому ж таки Дніпрі, а почасти на піскуватих косах невеличкої колінкуватої річки, яка одділяється од Дніпра і тече під німецькою колонією Шлягендорф. Року 1841 один із колоністів найшов шматок латирю червонуватого кольору на вагу 14 золотників. Як зауважили старі мешканці колонії, латир. найчастіше знаходять після весняної поводи, через що й думають, що його заносить до них вода з інших місцевостей, а не те, щоб був коло них. З такою думкою не можна не погодитись, бо той латир знаходять не щороку і не кожному часу, а тільки як скінчиться повідь і то велика, яка вкриває там усі високі місця.

Далі йде **забора Данилеєва**, яка викинулась коло правого берега річки; ото лоцман Данило посадив якось-то на ту забору плота, то й стала вона через те Данилеєва. З лівого берега Дніпра, зразу за Піскуватим островом, виступає **забора Піскувата**. Проти кінця Піскуватого острова - **річка Осокорівка з сільцем Врем'івкою**, що на лівому боці Дніпра.

Нижче Піскуватого острова простягся довгий **острів Дубовий**, або, інакше, Дубів, Дубович, 4 верстви завдовжки і 367 саж. найбільшої ширини. У XVIII в., після скасування Січі, одна половина цього острова належала дружині І. М. Сінельнікова, А. В. Сінельніковій, а друга - графові П. О. Румянцеву-Задунайському, од якого потім того перейшла до Милорадовича.

«Спрежду Дубовий острів, - каже 88-літній дід Лук'ян Сотченко, - був запорізький, а потім уже цариця Катерина, як розділяла землю, дала одну половину Сінельникову, а другу Милорадовичеві. На Сінельніковій половині росли осоки та бур'яни, бо там багато піску; на половині Милорадовича, що від Вовниги, був дубовий ліс. Тут такі були дуби, що як не вчотирьох, то й не обнімеш. Плодилися тут дикі кози, а по той бік острова, де забори, там тільки плавало бакланів, що було ввесь Дніпро чорніє. Як стали рвати каміння в сорокових годах, як стали на порогах гупати порохом, мов з пушок, де та й птиця дівалась... На Дубовому острові запорожці дуже кохалися в бджолах, випасували коней і жили без жінок. Коні у них були, як зміяки, і все було переганяють їх через річище й назад, щоб уміли добре плавати. Запорожці перепливають було через увесь Дніпро, і як плывуть, то тільки й видно голови козацькі та кінські. За моєї пам'яті жив запорожець Степан Лисий; йому було більше ста років, то все було розказує про козаків. На Дубовому острові та по балках жили запорожці-гайдамаки; їх тут жило десятків зо три. Дубовий острів великий: на йому буде десятин двісті або триста, а довжиною - як наша слобода: більше трьох верстов. Тепер лісу на половині Милорадовича нема: продав жидам на вугілля, а на половині генеральші Сінельнички ще трохи маячать осокини.

Мій батько, Омелян Степанович Сич, багато розповідав про цей острів Дубовий. Його батько, а мій уже дід, Степан Іович Сич, був кріпаком пана Милорадовича і правив у нього за лісничого, а батько мій був у нього вже за чинбаря. Для того батькові давали ще й помічників. Всі волові шкури з економії обробляли на Дубовому острові. Батько казав так: було як повитягають з шапликів та з квасу шкури, то понавішують їх на дрючки та й несуть на плечах до берега мити у воді. На острові ті шкури й дубили, бо дубової кори там було скільки завгодно. Дідова хатка була на самому високому місці острова, на якійсь могилці. Коли вода було весною починає прибувати та підходити до могилки, то дід усе було міряє воду та дивиться, чи вона все піднімається чи вже годі. Якщо вода все прибуває, тоді він саджає всю сем'ю свою в човен та перевозить її в село Свистуново. В ті часи на острові був величезний дубовий ліс; були й галявини між тим лісом: на галявинах косили сіно та складали стоги. Взимку те сіно економія перевозила з острова для худоби. Раз батько, як був ще малий, одбіг далеко од хати в ліс і несподівано там побачив таке: біля стогу сіна стоїть щось рогате й смиче сіно. Стояло, стояло, а потім того, каже, як скоче в бік та зразу й подалось геть. Прибіг він до діда та й став казати, що бачив рогатого чорта і що дуже перелякався, як уздрів його. Дід вислухав, усміхнувся та й каже: «То не чорт, - каже, - а дика коза». Зимою на острові показуються було й вовки. Оце було як почнуть вити під хатою, то баба, коли на той час нема діда дома, візьме косу та й почне брязкати по ній біля вікна, щоб злякати звіра. А в хліві у діда були й вівці, була й корова. Як скасували кріпацтво, тоді дід покинув Дубовий острів і поселився в Башимацці та незабаром і вмер, бо на чинбарстві позбувся свого здоров'я. Батько прожив 72 роки й умер уже під час голоду»

На острові Дубовому в різні роки находили багато різної старовини: посуд, зроблений з каменю або зліплений із землі чи з глини, стрілки бронзові дво- і тригранні, монети руські й чужоземні давніх часів, пістолі крем'яні, шаблі якісь короткі, але дуже закривлені, списи, скло таке, якого тепер не побачиш ніде: товсте, темно-зелене, дуже міцне; багато також і людських кісток валялося.

Проти острова Дубового в гранітових скелях правого, високого, берега Дніпра є **чотири печери**: Голубина перша - мало не 3 саж. од рівня води в Дніпрі, всередині 2 саж. завдовжки, 1 саж. заввишки; Голубина друга, Голубина третя і Пугачова четверта - 1 арш. завдовжки і 2 арш. завширшки. Звуть її так од птиці пугача, яка там плодить свої діти. Кажуть, що в тих печерах колись ховались розбійники, які грабували дубовиків, що плвли по Дніпру з різним добром.

На лівому боці Дніпра, супроти Дубового острова, лежить село **Свистуново-Петровське**.

До скасування Запорізької Січі і довго після скасування її по околицях цього села, по балках та вибалках, по чагарниках та по степових річках тут жили козаки-зимовчаки, які *«бадалися»* господарством, тобто плодили худобу, випасали коней, рибалчили, пасічникували, полювали. В народній пам'яті збереглися прізвиська таких козаків: Басараб, Бритий, Визир, Гайдук, Гаркуша, Гладкий, Гречка, Гук, Дунаєць, Дядько, Заруба, Круглий, Кукса, Лисий, Натруса, Нудьга, Орел, Сич, Сотченко, Терновський, Харківець, Чепинога, Чуприна.

Року 1779 *«действительному тайному советнику, сенатору и разных орденов кавалеру Петру Семеновичу Свистунову»* пожаловано *«в рангову дачу»* 12 800 дес. землі. Ото з того й виникло село Свистуново-Петровське.

Першим осадчим села, як кажуть старі діди, був запорізький козак **Кузьма Басараб**. Він був дуже заможний зимовчак, *«жив у рубленій хаті»* над річищем, яке обмиває Дубовий острів, і мав у себе робітників запорізької сіроми. У нього по берегу річища з верству до гирла Осокорівки тягнулись землянки та загони для рогатизни, коней та челядників. Він тут жив до поділу запорізьких вольностей і після поділу їх. Тільки тоді, як *«ревизька сказка»* 1782 року записала його *«поміщицьким крест'янином»*, він, узнавши про те, збув усю свою худобу і втік на Кубань; за ним повтікали також і інші козаки, хто теж на Кубань, а хто й за Дунай.

Після Басараба став за осадчика козак **Сотченко**. Власник землі П. С. Свистунов, який тоді був курським губернатором, насилав у свою *«дачу»* різних переселенців, дозволяв їм брати землі стільки, скільки хто хотів, і не дуже примушував їх до панщини. До нього потяглись різні бурлаки та втікачі.

Так, у слободі Литовській Охтирського повіту дуже погано жилося кріпакам. Тоді один кріпак Данилей *«причвалав до Петровки. Прочувши про те, численні куми того Данилея і собі наживали н'ятами»* з Литовської. Те було якраз під праву середу. Поміщикам захотілось пройти по своїй слободі. Дивиться він, щось дуже тихо по вулиці. Він заглянув в одну хату - пусто, в другу - пусто, в третю - пусто, і скрізь пусто; лишилися тільки самі «святі», тобто ікони. Так ледве не вся слобода змандрувала в Петровську.

Старий дід **Онисько Гаркуша** про околиці Свистунова-Петровського казав таке: *«На лівому боці Дніпра, де Свистуново, були два городки: то турецькі брили, себто кріпості; вони з виду так, як коняче копито. Там стояло колись турецьке військо, як ще земля була бусурманська. Там, у малому брилі, закопані шаблі та рушниці - три каменя зверху. Гроші, шаблі та рушниці закопали запорожці після того, як звоювали турка та збирались на Польщу»*. Ото так казав дід Гаркуша. Люди й давай те шукати. Так дві шаблі найшли, а рушниці й гроші й досі там.

Турецькі брили ще недавно можна було бачити; тепер їх засипало піском. Чотирнадцять років тому (казав це дід року 1872) там найшли панцир та одну шаблю, а після того я сам найшов у піску ядро. Чабани часто й тепер находять там багато мідних стрілок.

В тридцятих роках минулого віку на березі Дніпра, близько села Свистунова-Петровського та каменя Халявина в Кривій заборі, випадково знайшли кістяк чоловіка «з

золотим» сосудом «на голові», що бачив один з лоцманів і про те сказав теж лоцманові Якову Сохачеві.

Року 1903, супроти того ж таки села Свистунова-Петровського, місцеві рибалки випадково знайшли в Дніпрі **невеликий дзвін**, формою на зразок тюльпана, так званого **удільно-вічного періоду**; на великий жаль, перелили його на сучасну форму й повісили у себе на дзвіниці. Першу церкву в селі Свистуново-Петровському збудовано року 1803, другу - 1895.

Забора Скубова, камінь Чортів Дядько, камінь Коростій, забора Коростьова, забори Дубова, Свиняча, Крячина, Валка Діденкова з лівого боку Дніпра, де жив колись гайдамацький ватажок Діденко з своїми «статцями», тобто гайдамацькою сторожею.

Вовнизький поріг у Костянтина Багрянородного Варуфорос - по-роськи, Вульніпрах - по-слов'янськи. Він робить, пояснює історик, велике озеро. Тут роси знову проводять свої човни через невеликі берегові протоки, як робили, переходячи перший та другий пороги, і приходять до шостого. В «Книге большому чертежу» та в «Древней Российской гидрографии» - Волнег, Волний і Волнинський, в академіка XVIII в. Лерберга - Вовнизький або Внук-поріг, після Дід-порога - у сучасних селян. Найбільший із інших порогів, oprіч Ненаситецького, на тридцять верстов нижче Ненаситця і на три з половиною верстви нижче острова Великого Дубового. Має ширини 50, довжини з правого боку - 270, з лівого - 235 саж., падіння води - 1,14 саж.; падає чотирма лавами - Близнюками, Плоською, Грозою та Помийницею. Має канал з накидного каменю з гладкими стінками 200 саж. завдовжки; фарватер річки вище порога - 8, нижче порога - 7 футів. На «погоду» часто перегукується з Дідом-порогом: ось реве, шумить, гуде, струшує землю Дід-поріг; коли це зразу тиць, і неначе він обірвався і немов аж тяжко застогнав. Тоді починає Внук-поріг: реве, шумить, гуде, коли ось і цей зразу тиць, і обірвався та аж глухо застогнав. І вп'ять Дід-поріг, а після нього вп'ять Внук-поріг. *«То вони так у нас перегукуються на погоду».*

Перед Вовнизьким порогом ліворуч стоїть камінь-острівець Перейма; коло самого Вовнизького каналу - острівець Полтавка; між тією Полтавкою та лівим берегом ріки біжить протока, так звана Розчистка. На одному з каменів Полтавки зроблено шліхувadlo лоштити кам'яне знаряддя. З правого боку Дніпра йдуть балки Легкого та Гайбеєва, а проти самого порога виступає до берега село Вовніги. Урочище, де тепер село Вовніги, дано року 1784 на ранг графові П. О. Румянцеву, од якого потім перейшло до Милорадовича.

Нижче Вовнизького порога єсть **байрак Балчанський**, про який діди-оповідачі розповідають, що там колись жив запорізький козак Балчан. Той козак славився дуже довгими вусами, які він тричі закручував за вуха; у нього ніколи не випадала з зубів люлька; кутив він заправськи, ще й клав за губу «венгеря», тобто гар од чубука, що при люльці, їздив на коні-змії. Був певний запорожець, бо носив широченні штани та шкуратяний черес, в кишені мав кисет з тютюном та ложку, а за халявою добре вигострений ніж. В тому Балчанському байраці часто находили старовину козацьку - поіржавлені пістолі, списи, рушніці, казани, олив'яні кулі.

В самому Дніпрі, нижче Вовнизького порога, ідуть один за одним камені: Кобилка, Курочка, Цаприга, Крутько, Тирі, Гаджола, Буць, Поляк.

З лівого боку підходить до Дніпра балка Дегтярева, а з правого - балка Ломаківська.

Будильський поріг, у Костянтина Багрянородного Леантіс - по-роськи, Беручи по-слов'янськи, що значить кипіння води; Будило в «Древней Российской гидрографии» та в «Книге большому чертежу»; Дубильський на «Атласі Дніпра», Будильський, або Будинський на «Гидрографической карте Днепровских порогов». Нижче Вовнизького порога на 5 верстов має завдовжки з правого боку 187 саж., з лівого - 102 саж., падіння води - 0,49 саж.; падає двома лавами, на 100 саж. одна нижче одної; Тириною та Созоною, які названо од лоцманів, що

колись-то «посадили» тут плоти; має невеликий канал з накидного каменю з обох боків; фарватер ріки вище порога - 7, нижче порога - 9 футів. Назва порога вийшла з цього: *«Ти, лоцмане, пройшов Діда та Внука та й заліг спати; отже, не спи, а то Будило розбудить тебе»*.

На дві верстви нижче Будильського порога підходить до Дніпра з правого боку **балка Будильська**, де жив колись запорізький козак Дон. Про нього кажуть, що він був великий багач, великий силач, а ще більше того великий «галдовник». Він оце, кажуть, простеле було на воді повсть, збере до себе гостей, сяде з ними на ту повсть та й махне вниз по течії Дніпра. Повсть пливе, а козаки п'ють, танцюють та кружляють кірцем горілку. Після смерти старого Дона все його багатство дісталось його небозі, в якого було чимало різного запорізького добра - казанів з червоної міді, всякої зброї, сідел та упряжу.

Нижче балки Будильської з того правого боку підходить до Дніпра **балка Трутова**. Там жив другий запорізький козак Трут. Він був справжній козак-зимовчак і не вкидався у войовничі козацькі справи аж ніяк; «бадався» хліборобством й ото тим служив запорізькому війську.

Та балка Трутова була колись вся лісова. В ній, кажуть, була така криниця, яка притягала до себе грозу та дощові тучі; через те в ній багато було дубів, розбитих грозою.

Далі йдуть з правого боку Дніпра **балка Редина**, а за балкою Рединою **балка Канцюрова**. Тут жив козак-сидень Канцюра, од того козака Канцюри і селище його прозвали Канцюрове.

По самому Дніпру йдуть камені - Колесники, Червоний та Рибальський, інакше Стрелиця, як він зветься на *«Атласе части реки Днепра 1863 года»*. Рибальський острів ближче до берега, а за ним зразу Червоний. На Рибальському пісок і колись росла осокорина, а на Червоному - самий червоний камінь. Року 1877 Рибальський був увесь у воді, а Червоний затопляється водою мало що не кожної весни, і тоді його звать заборною. Лоцмани бояться Червоного, бо бистря так і спихає на нього плоти. На Рибальському після сорок п'ятого року находили в піску запорізькі шаблі і багато кісток: все людські голови. До сорок п'ятого року був чималий острівок і височенький.

Нижче островів Рибальського та Червоного йдуть два **камені Служби**; невідомо, од чого вони здобули собі таку назву.

На правому боці Дніпра стоїть **село Федорівка-Язикова**, яке виникло року 1780. Цього року місцевість нижче Будильського порога пожаловано Федорові Язикову «на рангову дачу». Село, яке тут було основане, спершу звалось Федорівка пана Язикова, тобто землевласника Язикова, а потім того почало зватись Федорівка-Язикова.

За часи існування Запорізької Січі тут жили козаки-зимовчаки, або сидні, од яких дійшли до нас різні назви балок, вибалок, річок та могил.

Так, під слободою Федорівкою-Язиковою жив колись козак Квіта; по ньому й балка прозвалась Квітяна; він був дуже заможний, мав трьох синів, які жили вкупі з батьком, поки існувала Запорізька Січ; після скасування Січі сини покинули батька на місці, а сами «подались» на Кубань.

Коло устя Квітяної балки, під самим Дніпром, стояв дуб в об'їму чотирьом чоловікам. Такі ж дуби росли тут і в інших місцях. Там багато «мешкало» запорожців, які доживали свого віку в дорогах для них місцях.

Ось що розказував про одного такого запорожця старий дід Трохим Ковбаса, якому було 98 років. *«Жив тут один заможний запорізький козак і був у нього син, а в того сина була й*

жінка. Тільки син не дуже слухався батька і часто крав у нього гроші. От коли батько пристарився, то зібрав усі свої гроші, поклав їх у макітру та й пішов з нею в сад, а за ним потихеньку, назирцем і синова жінка. Вкопав батько у саду ямку та зарив у ній макітру з грішми, а зариваючи, ще й вирік таке закляття: «Яка рука загірбала, щоб та й одгірбала» (тричі). От чи довго жив після того батько, чи недовго, а тільки вмер. Діждалась невістка ночі, взяла під боки мерця та з ним у сад; у саду положила його коло ями, де були закопані гроші, та його ж рукою й почала одгірбати яму; одгірбає, а сама й каже: «Якою рукою загірбав, такою й одгірбаю» (тричі). Забрала всі гроші, мерця внесла в хату, а тоді поскликала людей та й давай тужити по покійнику».

Копаючи колодязі та льохи в селі Федорівці-Язиковій, селяни часто находили похоронні ями. В одному місці, кажуть, знайшли кістки чоловіка, а між ними 16 бронзових стріл; у іншому одкопали цілий кістяк чоловіка; в головах того кістяка стояла «тиква» з горілкою, а з правого боку лежали люлька, тютюн, кресало та кремінь. Горілку випили, а решта десь згубилась.

«У нас на Язиківському степу копали якось-то вовківню та викопали чоловічий кістяк, а в ньому вісімнадцять мідних стрілок між кістками. Тоді казали, що такими стрілками воювались турки»

За часи запорожців тут, де тепер село Федорівка-Язикова, був відомий перевіз, який звався Таволжанський, а потім того почали його звати Язиківський.

Про цей перевіз писав року 1594 відомий посол німецького імператора Рудольфа II Еріх Ласота, який їздив до запорожців по Дніпру з політичним дорученням од свого монарха. «Ми пройшли, - каже він, - десятий поріг Будило, а за ним пристали до лівого татарського берега; там обідали. Тут тепер звичайний із татарських перевіз, який іде аж за острів Таволжанський, через те, що Дніпро йде тут тільки одним водотоком. Тут ми знайшли багато маненьких татарських човників, зв'язаних з хворосту і обтягнутих навкруги свіжою шкурою».

Про цей же Таволжанський перевіз писав у XVII віці і відомий французький інженер Боплан. «З усіх тринадцяти порогів, - каже він, - тільки між десятим Таволжанським татари можуть переходити через ріку вправ, Таволжаном, де береги більше доступні».

«До відомостей Ласоти та Боплана вважаємо незайвим додати, - каже Яків Павлович Новицький, - що берег Дніпра од порога Будила протягом 2,5 верстов, до теперішньої Язикової, здебільше високий, скелястий та крутий, до того ще часто перерізаний балками і не скрізь доступний для під'їздів; лівий берег, навпаки, на великому обширі - піскова пологість. Через те можна думати, що місце давнього татарського та запорізького перевозу було нижче каменів Служб, де потім того був Язиківський перевіз. Далі перевіз вправ на конях, треба думати, був з правого берега на лівий в місці - спочатку через річище на острів Таволжаний, далі з Таволжаного, між його скелями Голубиною та Щукуватою, через Дніпро. В тому місці, хоча течія води й бистра, та береги правий (острова Таволжаного) і лівий, вище острова Перуна, приступніші і ширина ріки не більша як 200 саж.»

До Таволжанського, або Язиківського перевозу підходили з обох боків давні шляхи. З правого боку тягнувся великий чумацький шлях, од Половиці, тобто од міста Катеринославу, на степ пана Захарина, повертався на Язикову коло Шмаляної могили, як поминути Рябу могилку, де Підгородянська пошта. Як перевезуть було чумака з правого боку на лівий бік Дніпра, то він повертає, куди йому треба; або на Самар, або на Оріхів до Перекопу, на Марнопіль, на Крим, на Керч, на Дін.

З лівого боку до Дніпра сюди ж таки йшов великий чумацький шлях од Самарі через Свистунівський шлях і тут розходився на Олексаїдрівськ, на Перекіп, на Язиківський перевіз, а далі на поштовий шлях, що йшов до Половиці, тобто Катеринославу. Таволжанський, або Язиківський, перевіз - ще бог-зна колишнє діло. Він був нижче Служб і вище острова

Таволжанського. Тут ще запорожці та гайдамаки перепливали кіньми на острів Таволжанський. То очайдушний народ був. Потім того тут були од панів два порони перевозити чумаків. І стільки того чумака тут переїздило - боже мій! На кожний порон ставили по 20 чумацьких возів. За перевіз брали гривню, тобто три копійки од воза та пари волів, а пасли воли дурно. А йшов чумак або порожняком, або ж віз сушені груші, а відтіля вертався з рибою та сіллю.

Нижче села Федорівки-Язикової, на тому ж таки правому боці Дніпра, простяглося більше ніж на п'ять верстов село Августинівка-Смольща, Вустинівка. Його заснував 1780 року, як і Федорівку-Язикову, той же Федір Язиков, а назву йому дали од власного імені дружини Язикова - Августи. Після смерті Язикова дружина його купила собі 80 сімей крепаків у графа Розумовського слобідки Смольщі Прилуцького повіту Полтавської губернії і перевела їх до своєї Августинівки, через що й вийшла назва Августинівка-Смольща. А через те, що селяни з Августи зробили Вустю, то й з Августинівки ще вийшла й Вустинівка.

Коло 1796 року вдова Августина Язикова одружилась з графом Я. Е. Сіверсом; мало не через чотири роки графиня Сіверс продала свою землю Ф. А. Ушакову.

Після Ушакова володарем став генерал Сліпушкін, а од Сліпушкіна земля перейшла до його зятя графа Коскуля, естонця з походження, але підданця російського.

В сімдесятих роках минулого віку якось-то нічної доби, влітку, несподівано коло села Августинівки-Смольщі впав метеорит-залізник і загрузився в глинищі більше ніж на два сажні. «Він,- каже 90-літній дід Андрій Юрченко, - той залізник, не такий і великий: може, буде пудів 25 або 30, а тільки залізо таке міцне, що його не можна було ні терпугом упиляти, ні одбійником одбити.

Мужики все ходили до нього та стукали по ньому молотками. Як витягли його з глини, то швидко в губерню одвезли».

Проти села Августинівки-Смольщі простягся посеред Дніпра великий і значний **острів Таволжанний**. На різних планах Дніпра й у різних мемуаристів та дослідувачів його звуть по-різному: Таволжаний, Вільшаний, Таволжанський, Таваджанський, Таволжанской, Таволжанка, у місцевих селян - Тівільжан. А що на цьому острові переважає лісова рослина таволга, правильніше буде назва Таволжаний.

Також різно визначають і величину цього острова. Найменша величина показана у Боплана: 1 верства і 166 саж. довжини. Але треба тільки пройтись вдовж цього острова, не вимірюючи його, щоб зразу вбачити, що Боплан і не міряв його і, видимо, не ходив по ньому. В інших довжина острова 2 - 4 верстви, ширина од 100 саж. до 1 верстви. Якщо взяти середній вимір, то можна сказати, що Таволжаний острів має понад 3 верстви довжини і од 100 саж. до 1 верстви в різних місцях ширини.

Площу землі Таволжаного острова теж показують різно: в одних 221 дес. 1920 кв. саж., в інших - 322 дес. Висота, при літньому горизонті води, на північній половині острова приблизно 200 ф., на південній, нижче балки Довгої, приблизно 120 ф. Грунт острова - піскуватий чорнозем.

І по згадках стародавніх дідів, і по пеньках зрубаних дерев видно, що на Таволжаному острові був колись великий ліс з усякою звіриною: там росли - дуб, кленок, в'яз, дикі груші, глode, а по спадах рясно кушилась таволга. Ті ж таки стародавні діди розповідають, що запорізькі козаки користувались таволгою, яка росла на острові, як лікарською рослиною: вони робили з молодих пагонців таволги віджимки і тим лікували своїх бігових коней од задержки сечі, чим вони часто боліли.

З трав'яних рослин на Таволжаному острові можна бачити сирітки, крокуси, хохлатки, проліски, фіялки, іриси, дрібноцвіт, тульпани, сон-траву, барвінок і особливо багато так званої трави кузьмича (*Ephedra vulgaris*).

Це все буває в кінці лютого місяця, іноді пізніш - в березолі.

Оскільки Таволжаний острів привабливий весною, оскільки ж він буває непривабливий в суху, пекучу пору літа. Вся трав'яна рослинність на ньому висихає і неначе на тому острові нічого й не росло ніколи.

Зовнішній вигляд острова такий: голова, або північна його частина, значно завалена грудями голого каміння; в сходовій, продовжастій, у найбільш підвищеній частині чергуються одна за одною величезні скелі, які мальовниче нависають над Дніпром; в західній, теж продовжастій частині, до річища теж каміння і між ним окремі високі скелі; в південній частині, яка зветься «прохвістя», білий сипучий пісок, який косою далеко виступає в Дніпро.

Між камінням окремих скель на острові найбільше відомі:

Голубина, 72 ф. заввишки: тут колись водилось багато диких голубів; Щукувата, 100 ф. заввишки: коло неї завжди грає багато щук; Вовча скеля: коло неї плодилися вовки; Стара забора, найвища з усіх скель, 120 ф. заввишки. Всі ці скелі йдуть з півночі на південь, зависають у Дніпро і виставляються супроти острова Перуна.

Од Щукуватої скелі до скелі Старої забори тягнуться в чотири ряди двадцять ям. Кажуть, що там було колись «осідлище» запорізьких козаків. Ті ями - ознаки землянок, обнесених загатою, од якої видкі були рештки до 1882 року.

На сходовій частині острова єсть так званий Липин берег: *«там за панського уряду росли розкішні липи, тьохкали соловейки та свистіли іволги»*.

Поперек острова, нижче Голубиної скелі, тягнеться балка Довга. В тій балці було колись два озера, з яких одно озерце було ще 1882 року.

На острові є дві могили. Одна могила на північному краю острова, яка має навкруги 70 кроків і через верховину 24; друга, менша, на північному краю, обкладена навкруги гранітом.

На південному ж краю, так званому прохвісті, в білих сипучих пісках знати сліди «печищ»; там же находили черепки од амфор та од іншого глиняного посуду з різним орнаментом; також находили дуже багато крем'яних скалок, цілі й поламані крем'яні ножі, бронзові стріли, кремені для рушниць та пістолів, саморобні олов'яні запорізькі кулі. Тут знайшли також три сланцеві (лупакові) матриці для виливання в них з бронзи різних речей. Видимо, в давно давні часи тут була майстерня - ливарня.

На північній частині Таволжаного острова теж находили старовину, але не стільки, як на південній частині його. Після великих та довгих вітрів вода в Дніпрі вимила при самому березі острова «здоровий, червоної глини, глечик, з двома вухами та з круглим дном, не такий, як у нас роблять. Він був дуже заглиблений у піску, і чотири чоловіка ледве викопали його веслами. Думали, що в ньому повно грошей, а як витягли його з води та роздивились, аж у ньому самий пісок. Тоді побили його веслами, а черепки пошпурляли в Дніпро».

На самій «голові» острова находили також деякі російські монети, але не так давні: кінця XVIII й початку XIX вв.

Згадуючи про Таволжаний острів, оповідачі, старі літами, кажуть, що на ньому й округ нього ріс великий ліс: в середині кущі глоду та груші, в «голові», саме там, де каміння, ще року 1845 був ліс та ще яка дубота. А рокити тієї, зіновати росло - страшна сила. А трава щороку родила така, що, було, накосюють на острові шість-сім великих скірт сіна... Тут риби була незчисленна сила. Тут кишів звір, гад, птиця божа. В лісних пушках плодилися пугачі, а на дубах багато гніздилося могутніх орлів.

Звичайно, як на інших островах, так і на Таволжаному острові вказують місця, де

запорожці закопали й заклали на голови великі скарби в чотирьох козинячих шкурах, у восьмивідерному барилі, а зверху ще й затоптали кінями. Без скарбу на острові або в могилі або ж у балці ніяк не обходиться діло у дідів-оповідачів.

Правий берег Таволжанського острова одділяється од суходолу річищем в 140 саж. завширшки, яке на всьому своєму протязі завалено камінням та заставлено невеликими острівками. У весняну повідь тут вода дуже рветься вперед, переливається з каменя на камінь, гуде, шумить, здіймає високо вгору піну, і околичні селяни звуть це місце «поріжком». У давніх мемуаристів, географів та дослідувачів це тринадцятий поріг: Таволжанський, Таволжаний, Таволжанной, Таволжан, а справжня назва - **Таволжана забора**.

Проти «голови» Таволжаного острова стоять два **камені Кабани**, вони ж інакше **Черевко та Черевча або Черевчення**. Перша назва походить од того, що камені подібні до справжніх кабанів, що мовби плавають по воді; друга назва вийшла од лоцмана Черевка, який «тут потерся об камінь».

Супроти Черевка та Черевченняти, під лівим берегом Дніпра, стоїть невеликий **острів Орлів**, зазначений на *«Плані ріки Дніпра»* Єгора Арапова 1780 року 127, тепер відомий у лоцманів під назвою Бобрового. Він має 360 саж. довжини, 35 - 50 саж. ширини, 15 - 25 ф. (за літнього рівня води в Дніпрі) височини, інакше б дес. і 533 кв. саж. площі землі.

На голові острова каміння з окремими високими скелями, на прохвісті пісок - одміть. Колись на ньому був гарний дубовий ліс, та його сплюндрували, і лишились тільки пеньки та низькорослі чагарники. Взагалі рослинність острова бідна. Року 1890 на ньому було кілька молодих дерев дубу, чорного осокору та верби. Із дрібних дерев - крушина, або жостір, бересклет, брусника, шелюг, дрік, зіновать. Із трав'янистих - тюльпан, будра, підбіл, седум, горобиний шавель, нехвороща, дивина, гребінчатий пирій. Од суходолу острів одділяється річищем завширшки коло 70 саж. у весняну повідь. Проти острова на суходолі крутий, кам'янистий спад, зарослий кущами дрібнолісся. Там сила чорних гадюк та великих жовтобрюхів.

За часи Запоріжжя на Орловому острові був рибальський кіш запорожця Орла. Він просушував тут свої мережі та кодоли й тут же прожив увесь свій вік. З 1779 року по 1860 рік цей острів належав родові Свистунових, потім того перейшов до російських купців. В 1845 та 1877 роках його затопляла дуже висока весняна вода. Року 1887 опинився він у руках німців-колоністів.

З лівого боку, супроти південного кінця острова, прохвістя, входить у Дніпро балка Орлова, там колись ріс хороший дубовий ліс, на що указують багато пеньків та декілька молодих дерев, які уціліли до нашого часу. Там же була й хата запорожця Орла, де він жив зимою.

З правого боку в річці, супроти південного кінця острова Орлового, стоїть **камінь Крячиний**, або Крячок. Влітку на ньому завжди сідають крячки, од яких і вийшла назва каменя. Весною камінь ховається у воді, і тоді місцеві люди звуть його **Крячиною заборою**.

Нижче Орлового острова підходять до Дніпра з лівого боку одна за одною **балки: Велика Бицулина, Мала Бицулина і Таволжанка**, і тут же впадає в очі невеликий, але дуже високий, скелястий, славний своєю назвою **острів Перун**, за місцевою вимовою Перун, навіть Перен.

Коли, через що й хто саме дав таку назву цьому острову - невідомо, але те, що говорять про цей острів місцеві столітні діди-оповідачі, нагадує те, що говорить 988 року руський літописець про Перуна, поганського бога наших далеких предків.

«Яко приде Володимиръ повеле кумиры испровреци, овыи сеци, а другыя огньви предати; Перуна же повеле привязати къ коневу хвосту и влещи с горы по Боричеву на ручай, и 12 мужа пристави бити жезлиемъ. Се же не яко древу чюющу, но на поругание бесу, иже прельщаше симъ образом человеки, да возместъ приметъ отъ человекъ... И, влекому же ему по Ручаеву къ Днепру, плакахуся его неверныи людье, еже бо не бяху приняли крещения; и привлекише и вринуша и въ Днепре. И пристави Володимиръ, рекъ: аще кгде пристанеть ви, то отревайте его отъ берега, дондеже пороги пройдетъ; тогда охабитесь его. Они же повеленес створиша. Яко пустиша и пройде сквозе пороги, изверже и ветеръ на рень, яже і до сего дни словет Перуна рень».

- Подивіться ви на цей острів Перун та й скажіть, на кого він схожий.

- Та на кого ж?

- На змія: оце, де найвища його частина, це голова; оце по середині, де перепояска, це його стан; а оце, де його кінець, це його хвіст.

І справді, як подивився на острів Перун трохи оддала, то побачиш перед собою немов би якесь величезне чудище, що простяглося вздовж лівого берега Дніпра головою на північ, а хвостом на південь з перехватом на середині.

- Це був колись такий поганський бог у наших предків, і стояв він десь у Києві, так київський князь Святославський, як прийняв святий закон Христа, звалив того бога на землю, одтяг його до Дніпра та й шпурнув у воду. То він як поплив, як поплив та опинився аж між порогами та оце тут і перекинувся в острів.

- Ото так і було?

- Ото так мені казав мій дід, а він прожив на віку дев'яносто п'ять років, так йому за його довгий вік довелося багато чого чути.

Можна думати, що в давню давнину цього острова зовсім не було, а була висока прибережна скеля, яка дуже висовувалась у лівий берег Дніпра. В одну велику весняну повідь дужий навал води, дійшовши до високої кам'яної прибережної скелі і не мігши зрушити її з місця, з страшною силою одкинувся од неї ліворуч, розмив поза скелею землю й зробив острів Перун, так само, як це зробила велика вода й нижче, де з'явився острів Велика Хортиця.

Всієї площі землі острова Перуна 7 дес. Острів має 296 саж. Довжини, 80 саж. ширини, 50 - 60 ф. у середній частині своїй і 98 ф. у вищій частині «голови» височини, при повному спаді води в Дніпрі. Перун вище Стрільчої скелі, що коло Лоханського порога, яка має 30 ф., але нижче сусіднього острова Таволжаного (150 - 200 ф.) і острова Великої Хортиці (300 ф.).

З західної сторони острів Перун має печеру, яка зветься Змієва і в яку можна влізти тільки в липні місяці або в серпні, як вода в Дніпрі стоїть низько. Вона має в середині 7,5 арш. завдовжки, 1 – 1,5 арш. завширшки і 1,5 арш. заввишки; кінчається вузькою ущелиною, яка піднімається вгору; з весни й до середини літа печеру заливає вода.

Року 1867 про цю печеру писав польський археолог Підберезький так: *«У цій скелі (тобто Перуні) під рівнем води видно вузьку щілину, вхід в зміїну нору, почасти засипану піском. Ця щілина в середині розширяється у велику печеру, в якій дуже багато людських кісток; з неї начебто піднімається крутий вихід на верховину скелі, але його ніхто не досліджував».*

Через ту Змієву печеру на деяких планах порожистої частини Дніпра та в деяких дослідувачів острів Перун неправильно називають «Змеиною скалою». У лоцманів і місцевих селян – це острів Перун.

Цей острів добре й гаразд знають старі лоцмани, які доводять, що колись на ньому був чудовий, розкішний, великий, густий ліс: росли вікові дуби, татарські кленки, гнучкі високі

лози, густий глід; водились могутні орли, страшні окаті пугачі, дикі кабани, дикі кози, а між ними велика сила гадюк. Од дубів тепер лишилися тільки пеньки, а од великих гадюк в розколинах скель дрібна гадючня.

На острові Перуні жили й запорожці, які добували тут так звану слюду (лисняк), що заміняла їм скло. Од запорожців, кажуть, тут лишився й льох, викопаний якраз посередині острова в так званій перепоясці. Кажуть, що в тому льосі запорожці закопали цілий каюк грошей; такий каюк, що в ньому десять чоловіка перепливуть через Дніпро. Щороку в тому льосі кладомани шукають гроші, але й досі не чути, щоб хто находив їх там. Учені люди находили тільки черепки од посуду неолітичного періоду кам'яного віку, та й то поки що не так багато. Про те, чому печера й самий острів Перун прозвали Змієвими, є декілька народних легенд.

«В тій печері колись-то жив змії-цар з трьома головами; у нього була дочка красуня. Змій беріг свою дочку, щоб вона не покохала якогось руського царевича, та все-таки не вберіг: красуня відпливла з якимся лицарем по Дніпру аж у Чорне море. З того часу змії зробився ще лютішим, ніж він був до того, і щодня вилітав куди-небудь в округу за новою жертвою».

«Колись, кажуть, змії був на небі і літав по всьому світу; його всі боялись, а інші то й кланялись йому. Як узнав про те бог, що йому поклоняються, взяв й пооднімав у нього крильця, він упав з неба в Дніпро та й поплив. Идолопоклонці бігли берегом та й кричали: «Перуне, Перуне, припливи до берега». Він приплив до острова, і показалася йому глибока нора; він туди й пропав. Від того часу й прозвано острів Перуновим».

«Кажуть, що Перунового острівка тут не було, а приплив на| ньому змії відкілясь з гори. Як плів він, тоді, кажуть, одним боком бігли идолопоклонці й викликали на берег, а другим вийшли назустріч православні й почали молебствувати та заклинали. Де стояли наші з корогвами, туди він підплив і став. Змієва нора збоку Дніпра була, кажуть, дуже глибока, а після того, як змії згинув, скеля зійшлась щільно, і нори нема. Бить-то так було, а чи правда цьому - не знаю».

Про цей острів Перун ось що чув я від старих людей. Якось, кажуть, бог Перун плів Дніпром, і його хвилею викинуло на острів; тут його заховано, а потім одкопано. На ньому, кажуть, золота було три пуди, а сам зроблений з дерева. Від того й острів став Перун. На Перуні, від Дніпра, є нора: *«Колись, кажуть, там жив змії, і йому носили людей. Нору звали Змієвою».*

«Скільки в пам'ятку, острів зветься Перуном. На ньому висока скеля, а в ній, від Дніпрового ходу, скоти. До Христового рождення, кажуть, там жив змії; він гарбав під себе жінок і дівок, а мужів пожирав. Як Христос народився, змія прокляв, а потім його звоював якийсь багати́р. У змія, кажуть, було три голови й крила. Він, як летить, освіщає весь світ, а вогонь так і палає».

Супроти середини Перуна, на 16 саж. од правого берега острова, лежить у воді **камінь Ревун**, на *«Атласе части реки Днепра 1863 года»* - Реут, на *«Карте Генерального Штаба»* 1875 року - Ревун.

Коли виміряли зимою 1890 року 3 грудня цей камінь Ревун, то верховина його мала 5 ф., довжина - 6 саж. 2 арш., ширина - 5 саж., навкруги - 18 саж. В тиху літню ніч перед зміною години, кажуть, шум Ревуна переходить у глухий стогін, іноді в оглушливий рев, у шум з дзвоном, і тоді його чути далеко-далеко. Коли влітку поглянути на його білі вічноклекочучі хвилі, то здається, начебто стадо баранців скаче або руна шерсти, які підкидають угору. «Ревун

кипить, наче в сукновальні сукно перевертається». Через те місцеві селяни на своїй мові звуть камінь Ревун Сукновальнею».

Од прохвістія острова Таволжаного зразу йдуть **камні Орлові**, а потім того - **Головкові**, а за ними - **острів Білий**. З такою назвою цей острів зазначений на «Атласе Дніпра» Пущіна 1784 року та в «Списку островів» дослідувача М. Н. Бухтієва; під назвою Білий його знають також і близькі прибережні люди. На «Карте Генерального Штаба» йому дано назву «Орлиная Стрелица», а на «Атласе части реки Днѣпра 1863 года» та в лоцманів і судопровідників він зветься Орлиний.

«Білим звемо цей острів, скільки зазнаю, - каже дев'яносто-дволітній дід Тиміш Драган з села Оврамівки. - Може, того таке йому прозвання, що на ньому пісок тільки й біліє. Чи росло коли на ньому велике дерево, чи ні, не чув, а кущі лози росли і в старину, як і тепер. Це невеличкий острів, колись, кажуть, на ньому було становище запорожця Байдужого. Байдужий був змолоду гайдамака, а, як зостарівся, зробився сиднем. Стояв рибалчим кошом на острові, а доживав віку в балці, що з правого берега Дніпра, супроти острова».

Справді, острів Білий із невеличких островів: 214 саж. завдовжки, 33 - 40 саж. завширшки, 35 - 30 ф. найбільшої височини; вся площа острова 2 дес. 1242 саж. Року 1845 він був увесь під водою, окрім макушки голови. Поверхня острова, засипана білим сипучим піском, дуже бідна рослиною: боже дерево, трава, підбіл, осока, седум, наносний осокорняк, лоза та шелюг де-не-де врозкидку по острову; тільки в квітні місяці тут іноді багато буває сморжків. Зате на острові багато находили предметів різної старовини: пістолі, шаблі, кинджали, олив'яні кулі тощо.

Проти Білого острова, вздовж лівого берега Дніпра, впадає в очі широка обголена просторінь, укрита піском. То дуже цінна місцевість для дослідувача старовини. Там на кожному кроці сліди колишньої стації людини давніх віків: печища, черепки од горшків, амфор, скалки кременю, бронзові стрілки, цвітне намисто; а над яром, який перерізує ту всю просторінь, могильники, і коло тих могильників різні звуглені кістки, ікла диких кабанів, потім того черепки, черепки й черепки скрізь по піску.

Проти кінця острова Білого, під правим берегом Дніпра, висунувся так званий **Золотий камінь**, а далі, під тим же берегом Дніпра, простягся **острів Оврамів**, або **острів Нещотного**.

Острів Оврамів починається високими скелями, потім того поступово знижується і кінчається довгим, але вузьким піскуватим хвостом. Займає не більш як одну десятину землі. За весняної поводи більша половина острова ховається під водою. В давні часи цей-острів був, як кажуть, вище, коли на ньому росли дерева; а коли ті дерева вирубали, вода почала змивати і дуже знизила його. Тепер, окрім лози та деяких трав, на ньому нема жодної рослини. В шістдесятих-сімдесятих роках минулого віку на ньому росли ще «кучеряві» верби, але потім і ті верби повинилишувано.

Колись на цьому острові рибалчив запорожець Оврам, а сам жив він трохи вище острова, на балці Оврамовій.

Після Оврама на цей острів прийшов з Гетьманщини козак Нещотний і поставив тут на березі Дніпра, супроти острова, шинок. В тому шинку все було товчуться литвинці з плотів. Інколи тут збиралось такого люду, як цілий ярмарок. Коло берега Дніпра росла багата трава, то ті, які їхали з чимось волами, волів пускали пастись на траву, а самі п'ють-гуляють у шинку.

Коли лоцмана-судопровідника несподівано застигне великий вітер коло Таволжана, то він спішить до острова Оврамова і там кидає якір. Коло Таволжана якорі не беруться, а тільки бредуть по воді, бо там кам'янисте дно, а коло Оврамова острова добре беруться, і ото там

лоцман спасає своє судно. Оврамів острів - *«це пристань для лоцмана поневолі»*.

Як скасували Запорізьку Січ, Оврамів острів з прибережної до нього землею дано на гран секунд-майорові Якову Набадьєву. Після секунд-майора Якова Набадьєва земля перейшла до майора Любима Михайловича Коростовцева, який прославився сере селян великою лютістю і через те загинув трагічною смертю. Року 1797 слобода Коростовцева звалась слободою Набадієво-Оврамівкою, де було всього населення 39 чоловіків та 25 жінок.

Після смерті майора Любима Коростовцева усе добро його перейшло до його ж родича Мальченка, а од Мальченка - до Піхотинського, од чого й вийшла назва Оврамівка-Піхотинська. У Піхотинського купили землю німці, а селяни лишились «при одній десятині на ревізьку душу».

Нижче острова Оврамового два **камені Головкові**, а за ними виступає **Сторожовий, або Спорний острів**, серед Дніпра, проти Оврамівки-Піхотинської. На плані Арапова 1780 року він має 1,5 верст завдовжки і 139 саж. завширшки; на цьому плані його поставлено до правого берега Дніпра, а насправжки він стоїть серед Дніпра. За планом 1843 року він має 1 дес. та 444 кв. саж. землі. Але міру цю не можна брати за постійну, бо Дніпро щороку то прибавляє його береги, то одрізує їх. З 1850 років Сторожовий острів починають звати Спірним, бо за нього розпочали позиватись і дуже довго позивались землевласники - Піхотинський, який жив на правому боці Дніпра, та Іваненко, що жив на лівому боці Дніпра. Тепер цей острів дуже бідний на рослинність: де-не-де по краях його верба та лози, а колись був не зовсім такий: *«він колись був довгий і широченький, і на ньому був ліс і була сила звіру та птиці. Прізвище йому йде ще од запорожців, бо на ньому стояла козацька сторожа, щоб не було кривди від турка. В сорок п'ятому році острів підрізала вода і повалила дерево. Після тієї води люди находили там шаблі, козацькі пістолі й ще щось - забув»*.

Клобуківський острів, він же у сучасних місцевих селян Дубовий, Виноградний, Великий на одміну од Малого, тобто Лозоватого острова. Клобуківським він зветься на «Плане реки Днепра» Арапова 1780 року, а також у дослідувача всіх островів на р. Дніпрі М. Н. Бухтієва і в сучасних лоцманів Старого Кодаку та Лоцманської Кам'янки. На «Плане дачи владельца Гижицкого 1800 року» - Виноградний. За виміром на давніх планах він мав 1,5 – 1,25 верст завдовжки, 1/4 верст, завширшки. За новим виміром - 420 саж. завдовжки, 25 - 42 саж. завширшки, 30 ф. найбільшої височини, 6 дес. 300 саж. усієї площі землі.

В давні часи на Клобуківському острові була прехороша рослинність: росли дуби, в'яз, чорна тополя, лоза, дикий виноград. За часи Запоріжжя тут жили козаки-зимовчаки - Клобук, Каблук, Красулька, Чепинога. У козака Клобука була жінка, яку він дуже не любив і хотів здихатись її. То він якось посадив її край острова, на високу спадисту скелю, добре підловчився до неї та й штовхнув у Дніпро. Ото од того Клобука й острів пішов зватись Клобуківським.

Але ще далеко до запорізьких козаків на острові Клобуківському уже жила людина: ще в кам'яному та бронзовому віках. Тому доказом є те, що тут находили та й зараз находять скалки кременю, цілі крем'яні ножі, одбійники, шкробачки, черепки різного посуду із землі, з глини, з орнаментом і без орнаменту.

Проти Клобуківського острова, на правому березі Дніпра, була колись **садиба Алеєвих**. Хто такий був перший Алеєв і як досталась йому ця земля, про те ніяких писаних даних немає. Є тільки фамільні перекази, що перший власник цієї землі був турецький офіцер Алі, якого полонили під час русько-турецької війни за царювання Катерини II, який на Русі вихрестився, одружився з руською і йому дано землю на ранг коло Дніпра. Проти садиби Алеєвих, під правим берегом Дніпра, є невелике, але дуже мальовниче урочище - скеля Закбеєва. Старі діди-

оповідачі кажуть, що там жив запорожець Загбей, дуже багатий, галдовитий козак, у нього було сила грошей, які він перед смертю закопав під скелею.

Нижче цієї скелі підійшла до Дніпра балка Каблукова, де жив козак Каблук. По тому козаку старі люди й острів Клобуківський звали Каблуківський.

Тут же в Дніпрі чотири камені Прасулини та Сковороди, яких дуже остерігаються лоцмани, коли вода в Дніпрі стоїть високо.

За Клобуківським островом зразу, в одну лінію, **острів Лозуватий**: *«на такій віддалі, як кинути кийком з Клобуківського на Лозуватий»*. Можна думати, що Лозуватий острів колись був продовженням Клобуківського. Це один з невеликих островів на Дніпрі: він має, за одним виміром, 2 дес. землі; за другим менше того - 1 дес. 887 саж., довжини 173 саж., найбільша ширина - 19 саж. і висота 25 ф. На ньому ростуть - дуби, осокір, верба, а навкруги всього острова - висока зелена лоза.

І та лоза оточує весь острів навкруги; вона стоїть прямо в воді і схиляє свої віти низько, низько, теж до самої води. Вона одбивається в могутньому Дніпрі, немов у великому, коштовному та блискучому люстерку; вона немов би грається в чистих, прозорих та спокійних струменях Дніпрових. Ні, це не острів: це квітка, чудова, свіжа, яркозелена квітка, кинута чиясь рукою на поверхню ріки і злегка хитається та тремтить на воді. Ні, це не острів: це чудова картина, яку намалювала сама природа і яка проситься на полотно певного художника, правдивого артиста. Вона ласкає очі людини; вона переносить її в веселі та щасливі дні її життя; вона навіває їй пречудові мрійні сни; вона примушує забувати все те сумне, те безпорадне, що є в дійсному житті. Ні, це надзвичайний острів з усіх островів, які є проміж Дніпровими порогами...

Слобода Ігнатівка, вона ж Бердина, Новоолександрівка, на правій стороні Дніпра, супроти островів Клобуківського та Лозуватого.

Після скасування Запорізької Січі та розділу запорізьких ланів прибережну землю коло цих островів із самими островами «пожаловано» на ранг полковникові Іванові Реку. Року 1784 тут була слобода, яка звалась Іванівка од імени Река Івана. Після того скоро вся земля од Река перейшла полковникові Ігнатові Івановичеві Гижицькому, який перейменував Іванівку на Ігнатівку.

Після полковника Гижицького тут став володарем генерал-лейтенант Н. М. Бердяєв, а після Бердяєва - Олександр Юрович Алєєв, і тоді слобода стала зватись Ново-Олександрівка.

Бобрів, він же Кучугурний, Рибальський або Орлів острів, коло лівого берега Дніпра, трохи вище Кухарського острова. На *«Плане часті реки Днепра»* Арапова 1780 року він називається Кучугурним островом од тих високих кучугур, що на лівому боці Дніпра. На економічному плані землевласника Іваненка 1843 року це Рибальський острів; на *«Карте Генерального Штаба»* - Орлиний. Острів має 260 саж. довжини, 50 саж. найбільшої ширини і 25-35 ф. висоти; всієї площі 2 дес. 2302 саж. землі. На ньому ростуть - дуб, чорна тополя, зрідка верба, дуже багато лози, яка оточує увесь острів навкруги.

За запорожців на цьому острові, кажуть, водились бобри, чому його й прозвали Бобровим. Коли перевелись бобри та острів зробився становищем рибалок, то йому приклали прізвище Рибальський. На ньому й тепер кожного літа стоять рибалки; там вони і днюють, і ночують у своїх куренях, од льоду до льоду.